

LAPKÉSZÍTŐK A VÉGEKEN

Gondolatok a helyi lapokról

Dolgozatomban arra szeretnék rávilágítani, hogy a zömében 1989 után indult helyi lapok másfél évtizeddel a rendszerváltás után milyen körülmények között látnak napvilágot, szerkesztőik milyen felkészültséggel, micsoda nehézségek leküzdése árán jelentetik meg azokat az újságokat, amelyek a lakosság – elsősorban a vidéken élők – jelentős részének az egyetlen olvasásélményt jelentik. Ha az alábbiakkal csak annyit elérek, hogy egy kicsivel több figyelmet kap a magyar sajtónak ez a méltatlanul háttérbe szorított és elfelejtett szegmense, akkor már nem volt hiábavaló gondolataim összeszedése.

Az elmúlt években szerzett tapasztalataim azt mutatják, a téma tárgyalása előtt nem árt leszögezni, hogy a helyi lap nem egyenlő az önkormányzati – azaz az önkormányzat által kiadott, finanszírozott, felügyelt – újsággal. Azaz: minden önkormányzati lap helyi lap, de nem minden helyi lap önkormányzati lap. Ennek tisztázása és elfogadása nélkülözhetetlen alapfeltétele annak, hogy a helyi lapok helyzete megváltozzon.

Mi a helyi lap?

Helyi lapnak tekintek minden olyan nyomtatott sajtóterméket, amelyet egy jól körülhatárolható földrajzi területen – méreteit tekintve egy település vagy legfeljebb egy kistérség határain belül – lakóhellyel bíró, vagy ott dolgozó, az iránt érdeklődő emberekhez (olvasókhöz) szól, témaválasztásában az adott földrajzi térség hírei, eseményei és ezek szereplői dominálnak.

Nem tekintem helyi lapnak a megyei napilapokat, és szintén nem sorolom ide a főváros határain kívül megjelenő folyóiratokat¹ sem, hiszen ezek olvasóközönsége egy település vagy kistérség határait szándékolatlan túllépi. A helyi lapok speciális fajtájának tartom viszont az iskolaújságokat, az egyetemi és főiskolai lapokat, továbbá az egykor vállalati lapokként aposztrofált, azaz egy-egy cég dolgozóihoz – tehát nem ügyfeleihez és partnereihez! – szóló kiadványokat. Ezekről azonban most nem ejtenék szót, mert a sok

¹ Például a Szolnokon megjelenő *Eső* vagy a debreceni *Alföld* című lapokat

hasonlóság mellett olyan eltéréseket mutatnak, amelyek ismertetése ennek a dolgozatnak nem témája.

Hány és hányféle?

Egyszerűbb megmondani, hogy hányféle helyi lap van, mint arra választ adni, hány helyi lap jelenik meg ma Magyarországon.

Ennek okai természetesen maguk a helyi lapok – illetve szerkesztőik –, hiszen többségük kis példányszámú, sokszor kezdetleges technikával készül, főszerkesztőjét, szerkesztőgárdáját – de gyakran címét is – gyakran változtatja, ráadásul képzett szakember közreműködését nélkülözi, így a legtöbb esetben már a törvényileg előírt bejelentési kötelezettségnek sem tesz eleget, nemhogy a változás vagy a megszűnés regisztráltatásának². Mindezekből következik, hogy az NKÖM sajtónyilvántartásából – sajnos – nem szerezhető pontos adat a helyi lapok számát illetően.

Hasonló okokkal magyarázható, hogy az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) sem rendelkezik ilyen jellegű teljes adatbázissal, hiszen ahol a lap nyilvántartásba vételről nem gondoskodnak, ott a kötelespéldány³ is ismeretlen fogalom.

A piac információéhsége sem segít a pontos szám megadásában, mivel a helyi lapok többsége maximum az adott település vállalkozóinak érdeklődését – vagy inkább támogató jó szándékát – kelti fel, a nagyobb hirdetőket hidegen hagyja, így marketing céllal nem érdemes összegyűjteni az adataikat. Ez lehet a magyarázata, hogy a *Média-Ász* című kiadvány legutóbbi számában is alig 400 ilyen sajtóterméket sorolnak fel, és a MÚOSZ Évkönyvek sem vállalkoztak soha teljes lista közlésére.

A Pest Megyei Önkormányzat 2004. novemberében rendezett konferenciáján⁴ elhangzott, hogy nagyjából 1000–1500 helyi lap jelenhet meg az országban. Ha azt vesszük alapul, hogy mintegy 3200 település van az országban, és feltételezzük, hogy ezek legalább felében, de minimum harmadában megjelenik egy helyi lap, és több olyan település lehet, ahol az önkormányzati, vagy a független helyi újság mellett különböző társadalmi szervezetek – pártok, egyesületek, sportkörök – is kiadnak újságokat, akkor talán nem túlzás azt állítani: nagyjából 1800–2000 körül lehet ma a helyi lapok száma Magyarországon.

² Egy lap törvényes működésének alapfeltétele, hogy a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumánál (NKÖM) működését engedélyztessék, ahol a változásokat és a megszűnést is be kellene jelenteni.

³ 60/1998 (III. 27.) Kormányrendelet – A sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról

⁴ Média Térkép Konferencia, Pest Megyei Önkormányzat, Budapest, 2004. november

Ugyancsak az említett konferencián hangzott el, hogy a helyi lapok 90%-a önkormányzati lapnak tekinthető, amit nagyjából alátámasztanak a *Média-Ászból* kiolvasható – a kiadókat is jelölő – adatok. Ha kicsit utána számolunk, könnyen beláthatjuk, hogy ennyi helyi lap az önkormányzatokon átfolyó közpénz nélkül nem is maradhatna másként életben. Az önkormányzatok és a polgármesterek többsége ugyanis úgy gondolkodik, hogy a tájékoztatási kötelezettség egyben lapkiadási kötelezettséget is jelent. Ez nagyjából olyan hozzáállás, mintha az ellátási kötelezettséget úgy értelmeznék, hogy önkormányzati pékségeket és italboltokat is fenn kell tartani.

Önkormányzati lapnak tekinthetjük azokat a helyi sajtótermékeket, amelyeknek kiadója, fő finanszírozója, a főszerkesztő kiválasztója nyíltan vagy egy-egy alapítványon, közhasznú társaságon keresztül, netán egy vállalkozás mögé bújva az adott település képviselő testülete vagy polgármestere⁵. Ezeknek a lapoknak a többsége saját településén konkurencia nélkül működik, azaz egyedül uralja a helyi tájékoztatás piacát, ami sem a minőségnek, sem a pártatlan tájékoztatásnak nem használ.

A szinte elhanyagolható kisebbséget azok a helyi lapok alkotják, amelyeket a különböző társadalmi szervezetek – pártok, sportkörök, hagyományörző egyesületek – az önkormányzattól függetlenül, de szintén nem kevés közpénzt felhasználva – elsősorban helyi pályázat útján hozzájutva – adnak ki.

Még kevesebb az olyan helyi lap, amely valódi vállalkozásként lát napvilágot, tehát valakik a saját pénzüket kockáztatják a megjelenés érdekében. Ez utóbbiak száma valószínűleg azért alacsony, mert általában ahol megjelenik egy önkormányzati lap – többségében ingyenesen minden háztartásba eljuttatva, jelentős közpénzt felhasználva, ezekből következően a helyi hirdetési piacra “monstrumként” rátelepedve –, ott egy másik lap nem, vagy csak hatalmas veszteségek, és nagyon hosszú idő alatt tud gyökeret verni⁶. Függetlenül a minőségtől.

A helyi lap jelentősége

Pedig a helyi lapok minőségére – értsük ezalatt a pártatlan tájékoztatást éppúgy, mint az újságírói műfajok helyes használatát – érdemes lenne jóval nagyobb figyelmet fordítani.

Néhány évvel ezelőtt megjelent egy kutatás, amelyből kiderült, hogy az olvasni tudó magyar lakosság fele egyáltalán nem vesz kezébe újságot. A

⁵ Az Önkormányzati Törvény 2000-es módosítása elvileg tiltja, hogy a helyi lap kiadója vagy irányítója a polgármester, illetve a képviselő testület legyen, ám ezt a rendelkezést kevés helyen tartják be, nem egy városban a jegyző vagy a polgármester az újság első embere.

⁶ Ezzel a jelenséggel foglalkozik a *Magyar Narancs* 2005. február 3-i számában megjelent, Az ő házuk, az ő várak című írásom.

fennmaradó 50% fele is csak műsorújságokat forgat, azaz nagyjából 2,2 millió emberhez jutnak el a nyomtatott sajtótermékek.

A felmérés gyaníthatóan nem foglalkozik – mert az adatok fentebb említett hiányossága miatt nem is foglalkozhat – a helyi lapokkal, azonban talán nem túlzás saját tapasztalatok alapján azt állítani, hogy azok, akik megyei vagy országos lapot soha nem vennének a kezükbe, a helyi – többségében ingyenes – hírharonákat átlapozzák. Azaz, a magyar lakosság jelentős részének – megkockáztatom, hogy akár felének – az egyetlen olvasásélményt a helyi lapok jelentik.

Ebből pedig következik, hogy a helyi lapok szerkesztőinek vállán óriási a felelősség. Az ilyen betűínséges körülmények között a magyar nyelv ápolásának szinte pótolhatatlan láncszemei ezek a lapok, ahogy a helyi demokráciában betöltött szerepük is felmérhetetlen. Ugyanez mondható el a helyi gazdaságban elfoglalt helyükről, hiszen sok településen az egyetlen hirdetési csatornát jelentik, és ily módon kitűnő képet adnak a település gazdasági állapotáról.

Mindezek mellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a helyi lapok a túlzottan főváros, illetve megyeszékhely központú magyar sajtópiac ellenpontjait is jelentik. Mivel a hír értékét más mércével kezelik, mint az országos vagy regionális médiumok, számtalan olyan eseményt örökítenek meg, amelyekről máshol szó sem esik. Ezért valószínűsíthetjük, hogy a jövő történései számára a helyi lapok olyan igazgyöngyök lesznek, amelyek csírái homokszemként ma kerülnek a kagylók belsejébe.

Miből él egy helyi lap?

A helyi lapok működése és minősége nem érthető meg és nem tárgyalható a finanszírozásuk vizsgálata nélkül.

Ha elfogadjuk, hogy nagyjából 1500–2000 helyi lap működik, amelyek többsége havonta, átlagosan 12 oldal terjedelemben, jellemzően A4-es formátumban jelenik meg, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy ezek előállítására évente minimum 4–5 milliárd, de akár 7–8 milliárd forintba is kerülhet. Ennyi pénz pedig csak úgy teremthető elő, ha az önkormányzatok mélyen a zsebükbe nyúlnak, illetve a helyi vállalkozók hirdetnek ezekben a lapokban. Mindjárt tegyük azt is hozzá, hogy ezeknek a milliárdoknak a jelentős része nem mindig a számviteli törvény szabályai szerint cserél gazdát. Ez és a nagyarányú önkormányzati finanszírozás pedig befolyásolja a szerkesztők szabadságát.

Már-már köztudott, hogy az önkormányzati lapok jelentős részét a polgármesterek vagy a képviselőtestületek a sajtószabadság elemi normáit sért-

ve befolyásolják, felügyelik, sokszor cenzúrázzák⁷. A szerkesztők pedig nem sokat tehetnek, hiszen az diktál, akinél a kassa kulcsa, ráadásul többségük szakmai felkészültsége és egzisztenciális körülményei sem teszik lehetővé, hogy szembeszálljanak az önkénnyel.

Az önkormányzatoktól független helyi lapok esetében sem mindig jobb a helyzet, hiszen kevés, vagy talán nincs is olyan vállalkozás, ahol azt mondhatnánk, a profit és nem valami hátsó szándék áll a lap megjelenetése és finanszírozása mögött. Ilyen körülmények között pedig az újságíróknak szintén nem nagyon lehet ugrálniuk.

Kik a szerkesztők?

A MÚOSZ-ban eltöltött évek alatt⁸, a fentebb említett konferencián, és a DFT Hungária által szervezett tanácskozáson⁹ szerzett tapasztalataim alapján azt mondhatom, hogy a helyi lapok szerkesztőit és újságíróit a következő szempontok szerint csoportosíthatjuk.

A végzettség szerint két külön csoportot alkotnak a valamilyen szinten képzett újságírók, illetve az újságírást, mint szakmát soha, sehol nem tanuló amatőrök. Ez utóbbiak száma különösen a kisebb településeken magas, ahol a helyi lap szerkesztését általában egy önkormányzat által fizetett közalkalmazottra bízák – tanárra, könyvtárosra.

Státuszuk szerint legalább négy csoportba oszthatók a helyi lapkészítők; közülük az egyik az imént említett közalkalmazottaké – akik között természetesen előfordulhat végzett újságíró –, a másik a honi sajtóban elterjedt úgynevezett számlásoké – vállalkozók vagy szellemi szabadfoglalkozásúak –, a harmadik az elhanyagolható számú alkalmazottaké, míg a legnépesebb a törvényen kívülállóké, azaz azoké, akik honorárium nélkül vagy feketén írnak vagy szerkesztenek helyi lapot.

A helyi újságok szerkesztőit érdemes aszerint is csoportosítani, hogy főállásban (ez csak nagyobb településeken fordulhat elő), mellékállásban (közük is különbséget kell tenni a főállásban teljesen mással foglalkozók, illetve

⁷ A helyzetet jól szemléltették a Média Térkép konferencián elhangzott hozzászólások, de jelzi az is, hogy a MÚOSZ Helyi Lapok Szakosztályának 2002-es felmérése szerint, az önkormányzati választások után a helyi lapok szerkesztőinek harmadát-felét leváltották. Érdekes példa továbbá a gödi lap szerkesztőinek 2004 tavaszán történt eltávolítása is.

⁸ 1998-tól a Magyar Újságírók Országos Szövetségének (MÚOSZ) szervező titkáraként, 2000–2004-ig pedig a MÚOSZ által kiadott *Magyar Sajtó* című lap főszerkesztőjeként dolgoztam.

⁹ Önkormányzati Médiumok Országos Konferenciája, 2005. április 28., Budapesti Kommunikációs Főiskola

a főállásban egy másik, általában nagyobb lapnál hivatásos újságíróként dolgozók között), illetve hobbi szerkesztőként és újságíróként működnek.

Csoportosíthatjuk őket a honoráriumuk alapján is, ami a legegyszerűbb, mivel valószínűsíthető, hogy elhanyagolható lehet a MÚOSZ Érdekvédelmi Kódexe¹⁰ szerint megfizetettek száma, a többséget az alulfizetett, illetve a semmiféle honoráriumért nem dolgozók alkotják.

A fenti csoportosítások talán a kiszolgáltatottság gyökereire is rávilágítanak, hiszen miként várható el szakmailag felkészült, objektív és pártatlan tájékoztatás egy olyan újságírótól, aki nem ismeri a szakma alapjait, munkájáért nem kap semmiféle honoráriumot, ráadásul egzisztenciáját kockáztatja, ha a helyi hatalom lábára lép. Ez persze a legrosszabb helyzet, de sajnos 2005-ben inkább általános, mintsem egyedi.

Felhasznált irodalom

1. NAGY ANIKÓ: A magyar sajtó tíz éve a rendszerváltás után. In: *Könyvtári Figyelő*, 1999. 1. sz. 13-20 p.
2. BAJNAI ZSOLT: Hány újságunk van? In.: *Magyar Média*, 2000. 3. sz. 81–84. p.
3. *Média-Ász* 2005. március (26. kiadás), S&S Karakter Kft., 2005. Budapest
4. *MÚOSZ Évkönyv 2005.*, Magyar Újságírók Országos Szövetsége, 2004. Budapest (Szerk. Kufár Róbert)
5. Honlapok: www.muosz.hu, www.oszk.hu, www.e-mese.hu

¹⁰ A kódex tartalmazza az ajánlott minimum honoráriumokat, friss változata elérhető a www.muosz.hu oldalon